

ПРОБЛЕМИ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА СА ПАРАВОЈНИМ ФОРМАЦИЈАМА

Аїсїрактї: Мулїїнационалне комїаније врше своје пословање у најразличїїїјим деловима свеїа, ња чак и високоризичним зонама које одликују оружани конфликтїи и напади ѡпаравојних формација. Ауїор саїледава на који начин те формације уїичу на половање мулїїнационалних комїанија. Заїїим, разматрају се илеїални методї мулїїнационалних комїанија за обрачунавање са ѡпаравојним формацијама и њиховим захїевима али, и адекватне, законїїе и леїїїимне алїїернатїїиве. Тим леїїїїимним алїїернатїїивама заїраво се повећава стїеїен очувања људских ѡправа и смањује се број кривичних дела из обласїи међународної кривичної ѡправа. Коначно, ауїор закључује зашїїо и даље одређене мулїїнационалне комїаније теже ризичним и незаконїїїим методима и шїїа међународна заједница мора да ѡредузме да би их одвратїила од ѡтаквої ѡрїсїїуїа половању и ѡонудила им адекватно решење за ѡпроблеме које ѡпаравојне формације стїварају.

Кључне речи: Међународно пословање. – Виша сила. – Тероризам. – Паравојне формације. – Мултинационалне компаније (МНК).

1. УВОД

Мултинационалне компаније (даље: МНК) морају зарад успешног пословања да се упусте у пословање у ризичним зонама, где владавина права и сигурност нису загарантоване. То је најчешће у земљама трећег света, где се неретко дешавало да паравојне формације својим нападима негативно утичу на њихово пословање. Активност тих паравојних формација може да потпадне и под различите облике тероризма. Неке од тих група би се класификовале

* Студент четврте године основних академских студија Правног факултета Универзитета у Београду, igor.muidza@gmail.com

као идеолошки подстакнути терористи који заправо заснивају свој рад на осећају несигурности који објект напада ствара, те чином напада се ствара оправдање за сопствене идеје. Други су пак, криминално оријентисани и користе одређену идеологију као параван, најчешће, за дистрибуцију наркотика зарад личних интереса и профита.¹ Злочини против човечности и ратни злочини² које чине паравојне формације су класичан пример више силе у стабилнијим деловима света.

Међутим, у нестабилним регионима³ које одликују оружани конфликти неопходно је утврдити да ли су такви инциденти уопште инциденти, и да ли МНК морају на то да рачунају као пословни ризик. Ово је питање које је било пред судовима и арбитражним већима већ дуже од века.⁴ У случају одбијања приговора више силе, МНК добија обавезу да предузме мере предострожности, како не би морала да надокнађује штету својим пословним партнерима. Чак и да не буде дужна да то надокнади, МНК свакако не желе да изгубе своју робу услед тих напада и чекају евентуално регресирање од трећег лица, најчешће државе.

Због тога, МНК предузимају одређене мере предострожности које у таквим околностима могу веома лако да се отргну контроли. Дешавало се да доводе до кршења људских права и извршења кривичних дела из области међународног кривичног права. Самим тим, долази чак и до ситуација где, до малопре угрожене МНК, постају већи проблем по међународни поредак од паравојних формација.

2. АНАЛИЗА ДЕФИНИЦИЈЕ ВИШЕ СИЛЕ

Зарад адекватне контекстуализације терористичких и сличних напада на имовину МНК, неопходно је размотрити те догађаје у универзалном

-
- 1 Ђ. Ignjatović, *Kriminologija*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, 2023, 130–131. Под идеолошки подстакнуте терористе издвајају се: револуционарни, политички, националистички и циљно оријентисани терористи.
 - 2 Римски Статут Међународног кривичног суда из 1998. године – Римски Статут (*Roman Statute of the International Criminal Court*), чл. 7–8.
 - 3 Термин нестабилни региони и слични изрази који се користе у овом тексту треба тумачити у складу са термином “*conflict-affected*” и “*high-risk*” области које одликују оружаном насиљу, политичка и друштвена нестабилност, озбиљно кршење грађанских и политичких права иако је рат одсутан, грађански ратови, присуство паравојних формација које доприносе насиљу и друштва у транзицији која нарушава мир у друштву. Овај стандард се извлачи из: *United Nations Global Impact, Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected Areas and High-Risk Areas: A resource for companies and investors*, United Nations, New York, 2010, 7.
 - 4 J. Zrilić, „Armed Conflict as Force Majeure in International Investment Law“, *Manchester Journal of International Economic Law*, 1/2019, 16. Аутор указује на спор Велике Британије и Шпаније (*Spanish Zone of Morocco – Great Britain v. Spain*), 1920. Случај се тичао око 50 сличних тужбених захтева. Сви су настали као резултат напада берберских племена на имовину Британаца.

контексту. Због тога, аутор се ослања на чл. 79, ст. 1 Бечке конвенције о међународној продаји робе (даље: CISG)⁵:

„Ако једна страна не изврши неку од својих обавеза, она неће бити одговорна за неизвршење ако докаже да је до неизвршења дошло због **смешње која је била ван њене контроле** и да од ње **није било разумно очекивајти да у време закључења уговора смешњу узме у обзир, да избејне или савлада такву смешњу и њене последице.**“

Иако, примери који ће се користити нису искључиво из области међународне продаје робе, користи се ова дефиниција више силе, будући да су њу прихватиле континенталноправне и *common law* јурисдикције што значи да обухвата концепт *vis maior, hardship* и *frustration*-а.⁶

Аутор заузима став да је крајње неспорно да МНК немају, приликом слања своје робе, контролу над узроком неизвршења, односно над наоружаном групом. Оно што јесте спорно је други од два кумулативна услова, а то је да ли је било разумно очекивати да одређену околност узму у обзир, а самим тим је избегну или савладају. Превазилажење тих околности нарочито долази до изражаја услед чињенице да МНК које се уопште упуштају у пословање у таквим областима имају веома развијен пословни модел и њихова вредност превазилази БДП одређених држава.⁷

Судска и арбитражна пракса је у више наврата указала на параметре који се могу узети у обзир приликом разматрања да ли су овакви напади случај више силе. Један од параметара је чињеница да су се приликом позивања на вишу силу напади већ дешавали.⁸ Такође, чињеница да су други инвеститори и компаније биле способне да, услед таквих околности, испуњавају своје уговорне обавезе су доказ да напад, заправо није оправдање за неизвршење уговора.⁹ Штавише, у неким случајевима се очекивало од МНК

5 Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о уговорима о међународној продаји робе из 1980. године (*United Nations Conventions on Contracts for the International Sale of Goods – CISG*), Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 10-1/84, чл. 79, ст. 1.

6 С. Brunner, *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles: Exemption for Non-Performance in International Arbitration*, Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2008, 397, 417.

7 М. Крећа, *Међународно јавно право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022, 184–186.

8 *Supreme Court of Pakistan deciding in the matter of arbitration between Orient Power Company (Private) Ltd v. Sui Northern Gas Limited*, Civil Appeal No. 1547, 17.8.2021, 9–10. Тужени је пробао да се позове на опасност од терористичких напада у граничним областима Индије и Пакистана као *vis maior* разлог због којег није могао да достави гас. Међутим, LCIA арбитражно веће је, 9.3.2016, одбило тај аргумент што је став који је касније подржао и Врховни суд Пакистана.

9 *Supreme Court of State of New York deciding in the matter of arbitration between Passport Special Opportunities Master Fund, L. P. v. Ary Communications Ltd. and others*, 20.2.2012, 27, 78–79, 103–107. Странке су у датом случају ступиле у уговорни однос 15.6.2008. Арбитар је заузео становиште да су приликом закључења уговора,

да упосли стручњаке који ће да предвиде на који начин инциденти које проузрокују паравојне формације могу да утичу на цене на тржишту и извршење уговора у ризичним регионима.¹⁰ Поред тога, након одређеног броја напада, свака МНК на тој територији мора да узме такве нападе у обзир,¹¹ и у складу са тим, да предузме одређене мере безбедности и заправо има план за обезбеђење својих објеката и запослених.¹²

Овакав приступ различитих судова и арбитражних већа је правилан и у складу са размишљањем које су имали и писци CISG-а као меродавне конвенције за међународно пословање. Наиме, они и сами кажу да, иако су ствари попут ратова, елементарних непогода, државних мера које сакате извршење одређених уговора неуобичајене, чињеница је да су се дешавале у прошлости и да ће се дешавати и даље у већој или мањој мери. Оно што је битно је да МНК узму у обзир атмосферу места у којем послују и адекватно се понашају, односно, буду спремни на такве нападе.¹³ Са тим ставовиштем се недавно сложио и Савет CISG-а.¹⁴

Свака странка ће тврдити да је то случај више силе, међутим, понашање МНК указује да су то, ипак, ризици које озбиљне компаније које послују у

политичке нестабилности у Пакистану већ биле очигледне, не само због немира, већ и почетка пада берзе Карачија. Поред тога, арбитар је указао на четрнаест компанија из сличне области (телекомуникације) које су успешно успевале да обављају своје уговорне обавезе у сличним условима, те је закључио да виша сила не постоји, упркос оружаном нападу и политичкој нестабилности. Врховни суд Њујорка је подржао резон арбитра.

- 10 ICSID Case No. ARB/12/1, *Tethyan Copper Company Pty Limited v. Islamic Republic of Pakistan*, 12.7.2019, 1545–1559. Странке су у овом случају приликом разматрања шта је све довело до пада цене угља, бакра и злата у региону морале да разматрају ризик терористичких напада у области Белуџистан. Такође, у рачуницу су ушле одређене мере предострожности попут запошљавања обезбеђења.
- 11 ICC Case No. 20273, *The Republic of Iraq v. The Republic of Turkey*, 13.2.2023. 702, 717. Арбитражно веће је дошло до закључка да се у Ираку у периоду 2003. до 2004. насиље, у смислу саботажа енергетских постројења, мерило од 30 до 60 годишње, док је већ 2007. тај број опао на 11. Након те године, арбитражно веће је заузело став, да је било који инвеститор који се упустио у подухват пословања у Ираку морао да узме ту околност у обзир као послован ризик који мора некако да предупреди или, макар стави у своју рачуницу.
- 12 ICC Case No. 18215, *East Mediterranean Gas S.A.E. v. Egyptian General Petroleum Company and others*, Geneva, 2011, 1790–1793. Ову одлуку арбитражног већа је подржао и Врховни савезни суд Швајцарске, 4A_34/2016, 2017.
- 13 UNCITRAL Secretariat, „*Commentary on the Draft Convention on Contracts for the International Sale of Goods*” (UN Doc. A/CONF.97/5), *United Nations Conference on Contracts for the International Sales of Goods, 10 March – 11 April 1980*, Official Records: Documents of the Conference and Summary Records of the Plenary Meetings and of the Meeting of the Main Committees, New York, 1991, 55.
- 14 E. Munoz, *CISG-AC Opinion No. 20: Hardship under the CISG*, Universidad Panamericana, Guadalajara, 2020, 16–17. Мишљење је Савет усвојио на 27. састанку у Пуерто Ваљарти, 2.2.2020. – 5.2.2020., 16–17.

тим деловима света узимају у обзир. На то указује чињеница да се често помињу у уговорима између странака.¹⁵ Због свега изнетог, аутор закључује да су МНК, чија вредност се често мери у десетинама милиона, ако не и милијардама долара, свесне да врло често, поготово у државама које одликују нестабилност и оружани конфликти, не могу да се ослањају на институте облигационог права као што су виша сила и њему слични. Такав сплет околности, у таквој геополитичкој атмосфери, не оправдава изостанак престације. Због тога, МНК теже алтернативним решењима за своје проблеме са паравојним формацијама.

3. МУЛТИНАЦИОНАЛНЕ КОМПАНИЈЕ И МЕРЕ ПРЕДОСТРОЖНОСТИ ОД ОРУЖАНИХ НАПАДА

Уколико МНК успе да се ослободи од грађанскоправне одговорност услед неизвршења уговора, а потенцијално и накнаде штете, МНК је свакако у интересу да се пословни подухвати успешно спроведу. Уколико их не спроведу, у најбољем случају ће остати без профита, а у најгорем без робе, уништених постројења и са запосленима који могу бити рањени, киднаповани или усмрћени. Поврх свега тога, сваки тај инцидент додатно смањује шансу за будућу пословну сарадњу.

Узевши све то у обзир, различите МНК су приступиле решавању овог проблема на различите начине. Оно што је проблематично и занимљиво са аспекта међународног

кривичног права је чињеница да су МНК као, такорећи, жртве напада тих паравојних формација, одлучиле да, у одређеним случајевима, ванинституционално „реше“ своје проблеме. То је доводило до кривичног гоњења МНК и њихових пословођа због тероризма и сличних дела која нису обухваћена Римским статутотом. Неретко су им се уз то присписивали злочини против човечности и ратни злочини који могу лако да се повежу са помнутим феноменом. Због тога, аутор приступа даљем излагању разматрајући прво илегалне начине на који се МНК штите од паравојних формација, а затим легалне алтернативе које много мање подржавају оружане инциденте овог карактера или га бар не потпомажу.

3.1. Илегалне мере предострожности

3.1.1. Паравојне формације и рекејтирање

Многе МНК су имале проблеме са паравојним формацијама и у складу с тим су неке од њих одлучиле да предузму одређене мере. Руководиоци

15 E. Eriksen, „Terrorism and Force Majeure in International Contracts”, *Bond Law Review*, 2/2004, 196–197.

тих МНК су често дошли до закључка да проблем напада могу да реше новцем. Због тога, одређене МНК су покушавале да плаћају редовне новчане износе паравојним формацијама. Та пракса није нужно проистацала од иницијативе МНК, већ често од стране паравојних формација¹⁶ и присутна је у разним деловима света.¹⁷ Тај тип понашања спада у врсту изнуде коју одликује претња да се уништи имовина МНК, али и да се ране, киднапују или чак убију њима блиска лица (запослени). То се најбоље подводи под термин рекетирања, будући да се тражи накнада за пружање заштите која није ни тражена. Постоји велики број таквих случајева у међународној судској пракси, иако овакву праксу одликује огромна тамна бројка.¹⁸

Ова пракса је проблематична из више разлога. Првенствено, МНК ту нису само жртве кривичног дела изнуде, већ се упуштају у чињење кривичног дела финансирања тероризма. На тај начин се крши кривичноправна легислатива скоро сваке државе, па и наше по чл. 393 Кривичном законнику.¹⁹ На тај начин се, такође, крши Конвенција Уједињених нација о сузбијању финансирања тероризма.²⁰ Одређене МНК су већ осуђиване за плаћање рекета и потплаћивање терориста. То се најчешће врши да терористи не би киднаповали и убијали запослене, нападали постројења и сл.²¹ Конкретно, шведска компанија *Ericsson* је признала да је зарад избегавања царина и оружаних група плаћала рекет терористичким групама као што су ISIS и al-Qaeda. FBI је успео да испрати ову ситуацију и на основу тога, суд дистрикта Колумбија је донео кривичну пресуду на основу које је *Ericsson* морао да плати \$206,728,848 иницијално, али је на крају тај износ изашао

-
- 16 FATF Report, *Emerging Terrorist Financing Risks*, FATF – OECD, Paris, 2015, 17, 41.
- 17 Y. Zabyelina, „The “Capone Discovery”: Extortion as a Method of Terrorism Financing”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 5–6/2022, 508–509. У подсахарској Африци, al-Shabaab је рекетирао МНК тако што је наплаћивао рекет у лукама и на путевима рекет сарадњи са сомалијским пиратима. Током Чеченског рата, на исти начин су се понашале паравојне формације на Северном Кавказу. Такође, било је сличне праксе на Блиском Истоку и у Јужној Америци о чему ће више речи бити у анализи појединих битних случајева. M. Koseli *et al.*, „Use of kidnapping and extortion as a tool for financing terrorism: the case of the PKK”, *Behavioral sciences of terrorism and political aggression*, 3/2021, 4. Одређене војне формације су претиле дизањем нафтних постројења у ваздух и на основу тога су тражиле рекет. То се дешавало у Нигерији (MEND – Movement for Emancipation of Niger Delta), Мексику (EPR – Ejército Popular Revolucionario), Шпанији (ETA – Euskadi Te Askatasuna) и на Филипинима (Abu Saayaf).
- 18 М. Шкулић, *Криминалистика*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022, 445–451.
- 19 Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005, – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019, чл. 393.
- 20 Закон о потврђивању међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма (*United Nations International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism – 1999*), *Службени лист CPJ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.
- 21 UNODC, *Counter-Terrorism in the International Law Context*, United Nations, Vienna, 2021, 172.

на 520,000,000\$ свеукупно.²² Још горе последице је претпела француска компанија *Lafarge* која је због финансирања ISIS и ANF морала да плати казну од 777,780,000\$.²³

3.1.2. Инструментализација паравојних формација

Плаћање рекета паравојним формацијама, није био најгори од сценарија, будући да се дешавало да овакав вид рекетирања прерасте у много горе понашање МНК и почетак бројних кривичних дела. Одређени број МНК је хтео само на тај начин да се отараси проблема које су им наоружане групе стварале. Други су заправо видели потенцијал у томе да инструментализују паравојне формације и користе их као „чекић“ приликом кршења људских права, правила поштене тржишне утакмице и на тај начин повећају сопствени профит.

Један од познатијих случајева, *Chiquita Brands International* (даље: *Chiquita*) који се десио у Колумбији показује веома детаљно како овај метод ношења са паравојним формацијама функционише и у ком правцу може да оде. *Chiquita* је куповала плантаже банана у колумбијским областима где су банане одлично успевале (област Ураба и Магдалена). Левичарске герилске групе FARC (*Ferzas Armadas Revolucionaris de Colombia*), ELN (*Ejército de Liberacion Nacional*) и EPL (*Ejército Popular de Liberacion A.K.A. Esperanza*) кренуле су да рекетирају *Chiquita*. Одлука управе у Синсинатију је била да им плате те износе јер су били познати по томе да, уколико нека МНК не плати рекет да пале плантаже, нападају магацине и камионе који превозе робу.²⁴

Будући да колумбијска војска није била од велике помоћи, чак ни кад су их плаћали да решавају проблеме са герилама, *Chiquita* се обратила десничарским паравојним анти-герилским формацијама као што су поменута EPL група, али и CP (*Comandos Populares*) група које су биле задужене да штите те плантаже и запослене на њима. Занимљиво је што су *Chiquita*, а и неке друге фирме попут *Banadex*-а (*Bananos de Exporatacion S.A.*) користиле Колумбијско удружење за банане (es. AUGURA – *Asociacion de bananeros de Columbia*) као параван за исплату још неких група као што су AUC

22 *United States District Court for the District of Columbia deciding in the matter of M. Schmitz and others v. Ericsson inc. and others*, Case No. 1:22-cv-02317 (СКК), 20.12.2022, 21, 295.; U.S. Department of Justice, Ericsson to Plead Guilty and Pay Over \$206M Following Breach of 2019 FCPA Deferred Prosecution Agreement, <https://www.justice.gov/opa/pr/ericsson-plead-guilty-and-pay-over-206m-following-breach-2019-fcpa-deferred-prosecution>, 13. април 2024.

23 U.S. Department of Justice, Lafarge Pleads Guilty to Conspiring to Provide Material Support to Foreign Terrorist Organizations, <https://www.justice.gov/opa/pr/lafarge-pleads-guilty-conspiring-provide-material-support-foreign-terrorist-organizations>, 13. април 2024.

24 *Complaint and demand for jury trial before the United States District Court of for the district of New Jersey deciding in the matter of Plaintiffs v. Chiquita Brands International Inc. – Chiquita case*, Case No. 20-3244, 25.3.2020, 285–294.

(*Autodefensas Unidas de Colombia*), ACCU (*Autodefensas Campesinas de Cordoba y Uraba*) и CONVIVIR *Papagayo*.

Проблем не би настао да ове групе нису касније, након чега их је *Chiquita* и даље плаћала, биле означене као терористичке организације, будући да су биле одговорне за убиства или злостављање преко 100,000 Колумбијаца. Те групе су самоиницијативно злостављале и убијале неке од радника на другим плантажама. То су чинили у име безбедности, а заправо, јер су сматрали да су левичари или повезани са левичарским герилским групама. Оно што је било згодно по *Chiquita* је што су те плантаже биле конкуренција које су биле под заштитом других паравојних формација. Такође, како је време текло *Chiquita* их је користила за сузбијање побуна радника и синдиката, а саме групе су то користиле као оправдање за уклањање свих оних који су њима сметали, а не нужно компанији. У једном тренутку је већ прелазило у израбљивање људи, будући да је формацијама наређено да терају раднике на принудан неплаћени прековремени рад.²⁵

Било је још кривичних дела у којима је *Chiquita* учествовала зарад лакшег плаћања ових групација, као што је помоћ у шверцу кокаина из Колумбије и шверцу наоружања и муниције из Никарагве за Колумбију. Такође, АУС је преко лука и бродова *Chiquita* шверцовала кокаин, тако што су крили кокаин у корама од банана.²⁶

Због наведеног, *Chiquita* је осуђена за учествовање у ратним злочинима и злочинима против човечности по више основа, и, крајње иронично, тероризму и финансирању терориста. Тадашњи сукоб паравојних формација у Колумбији је имао све одлике интерних оружаних конфликта, а АУС је био једна од страна док су левичарске формације биле на другој страни.²⁷ *Chiquita* је осуђена јер је као саучесник помагала и плаћала тој формацији да врши поменуте злочине. Такође, вршили су нападе на грађане Колумбије које су одликовали убиство, мучење, измештање и неосновано хапшење и притварање грађана.²⁸ Све те радње по више основа крше члан 8 Римског Статута.²⁹ *Chiquita* је већ пред судом дистрикта Колумбија 1.7.2007. платила

25 *Chiquita case*, 295–312, 396–412. Један од примера је када су чланови АУС-а дошли на једну од плантажа и на лицу места убили једног радника који је важио за „бунтовног“ и да „прави проблеме“. Такође, радили су на томе да нападају плантаже које су биле на територији и под заштитом FARC. На тим плантажама су убијали раднике и чланове синдиката *Sintrainagro* (локални синдикат радника на плантажама). Тај подухват је до те мере био бруталан да у целој области нико није смео да штрајује три године. Такође, убијали су друга лица која су сматрали непожељним попут: домородаца, лица са инвалидитетом, ментално оболела лица, зависнике од наркотика и проститутке.

26 *Ibid.*, 366–378.

27 М. Шкулић, *Међународно кривично право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022, 271–272.

28 *Chiquita case*, 1033, 1036, 1057.

29 Римски Статут, члан 8.

25,000,000\$, као смањену казну, јер је признала део свог кривичног дела и помогла при истрази,³⁰ а након тога, створени су предуслови да скоро 700 оштећених лица захтева накнаду штете 75,000\$ понаособ што је око 52,500,000\$. Поступак за ову колективну тужбу је у току.³¹

Слични случајеви су пример компаније *Exxon* и *Drummond Co.* које су у распону од 1990. до 2012. године на захтев герилских група у Колумбији морале да граде школе и болнице и асфалтирају путеве да би их гериле оставиле на миру.³² Иако то делује као ситуација изнуде са доста лепшим исходом, она је имала своју мрачнију страну. У *Drummond Co.* случају је опет била у питању АУС група, у области Цезар где је МНК имала руднике угља. *Drummond Co.* им је платио да не буду у областима где они рударе у замену за поменуте пројекте. Међутим, АУС је ту прилику искористио да искорени идеолошко неистомишљенике и нападне друге герилске групе.³³ Због тога је Јавно тужилаштво Боготе покренуло кривични поступак против директора те фирме претходне године.³⁴

3.1.3. Подмићивање војске, полиције и других службених лица

Неке од МНК нису хтеле да се ослањају на паравојне формације и приватне фирме, већ су се директно обратиле држави. Додуше, то је учињено давањем мита који је ишао или локалним гувернерима и другим службеним лицима у јавној управи или војсци и полицији. Један од мотива је можда и институционална сигурност, међутим, оно што је, такође, вероватно је ослањање на то да је кривичноправна одговорност односно гоњење, барем пред локалним властима, мање вероватно у случају када се за исте „услуге“ МНК обрати држави.

Обраћање војсци и полицији се испоставило као веома скуп подухват, будући да су компаније у Индонезији попут *Exxon Mobil* и *Freeport McMoran* платиле 20,000,000\$ од 1998. године до 2004. године за заштиту њихових рудника. Проблем је вишеструке природе. Један се тиче економског стања војника у тим државама. Други је чињеница да, нпр. у Индонезији, у то

30 U.S. Department of Justice, Chiquita Brands International Pleads Guilty to Making Payments to a Designated Terrorist Organization And Agrees to Pay a \$25 Million Fine, https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2007/March/07_nsd_161.html, 13. април 2024.

31 EarthRights International, Doe v. Chiquita Brands International – Banana Giant Chiquita Paid Terrorist Group for Security, <https://earthrights.org/case/doe-v-chiquita-brands-international/>, 13. април 2024.

32 K. C. Gaskins, „Chiquita goes bananas: Counter-Terrorism Legislation Threatens U.S. Multinationals”, *North Carolina Journal of International Law*, 1/2008, 264.

33 EarthRights International, Drummond cases, <https://earthrights.org/publication/amicus-briefs-in-the-drummond-cases/>, 13. април 2024.

34 AFP News, Drummond Bosses To Stand Trial In Colombia, <https://www.barrons.com/articles/drummond-bosses-to-stand-trial-in-colombia-ecfef3e8>, 13. април 2024.

време, приход војске је био само 30% из државног буџета, а за остатак се очекивало да се челници војске „снађу“. Стога, они су се снашли тако што су тражили мито од МНК да би штитили њихове објекте и запослене.³⁵ Испоставило се да су у овом случају војници били подједнако брутални, као и паравојне формације, због чега је покренут поступак против МНК, али и војника који су учествовали у киднаповању, мучењу и убиству локалних сељана у провинцији Аџех.³⁶

Још бруталнији, а вероватно познатији случај се десио у Нигерији. *Shell Nigeria*, који је део групе компанија под *Royal Dutch Shell*-ом, заправо је плаћала нигеријску војску и полицију да јој помогне у експропријацији земље. Међутим, проблем је настао што је та експропријација била вршена уз лоше надокнаде, а често је рад ове нафтне компаније загађивао воду и ваздух народа Огони који је живео ту. То је укључивало организоване нападе на села, а вође *MSOP (Movement for the Survival of Ogoni People)* су били хапшени, мучени и осуђени на смрт вешањем пред специјалним војним судом без права на правну помоћ односно адвоката. У току суђења, вођи покрета *Ken Saro-Wiwa*, службеници су тукли породицу. МНК је била оптужена заправо да је набављала оружје, муницију, возила и пружала логистичку помоћ нигеријској војсци и полицији за вршење ових напада.³⁷

Апелациони суд у САД је одлучио да има надлежност, што је девет година касније довело до тога да суд у Њу Јорку утврди да су *Royal Dutch Shell* и председник извршног одбора *Shell Nigeria*, Брајан Андерсон, одговорни за злочине против човечности.³⁸ Наиме, утврђено је да су учествовали у оквиру системског напада против цивилног становништва са елементом умишљаја.³⁹ МНК је схватила у којем правцу ово суђење иде, те је постигла вансудско поравнање по којем је тужиоцима исплаћено 15,500,000\$, а МНК је поред тога морала да оснује *Kiisi Trust* који је служио за обнављање Огониленда и финансирање развоја и образовања Огони народа.⁴⁰

Дешавало се да фирме саме покушају да подмите гувернере како би обезбедили подршку локалног становништва, али и тад су ти гувернери

35 The Guardian, Indonesian military admits to being paid by US mining firm, <https://www.theguardian.com/world/2005/dec/30/indonesia.johnaglionby>, 13. април 2024.

36 J. Perlez, Indonesia's Guerilla War Puts Exxon Under Siege, <https://www.nytimes.com/2002/07/14/world/indonesia-s-guerrilla-war-puts-exxon-under-siege.html>, 14. април 2024.

37 *United States Court of Appeals for the second circuit deciding in the matter of jurisdiction between Ken Wiwa and others v. Royal Dutch Petroleum Company and Shell Transport and Trading Company plc*, 226 F.3d 88, 2000, 2.

38 *United States Court of the Southern District of New York deciding in the matter between Ken Wiwa and others v. Royal Dutch Petroleum Co and others* (96. Civ. 8386) and *Ken Wiwa and others v. Brian Anderson* (01 Civ. 1909), 2009, 17.

39 М. Шкулић, *Међународно кривично право*, 258–259.

40 Business and Human Rights Resource Centre, Shell Lawsuit (re executions in Nigeria, *Wiwa v. Shell*, filed in USA), <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/shell-lawsuit-re-executions-in-nigeria-wiwa-v-shell-filed-in-usa/>, 13. април 2024.

то обезбеђивали најчешће путем насиља, у замену за велике своте новца. Штавише, у датом случају у Гватемали, тај метод превенције се испоставио као веома безуспешан. Полицијска репресија је заправо имала контра ефекат и само разјарила народ још више који је протествовао против изградње нове хидроелектране, а компаније нису имале приватно обезбеђење да то самостално реше.⁴¹

Очигледно је да МНК успевају да се заштите ангажовањем паравојних формација или чак сарадњом, додуше коруптивном, са локалном војском и полицијом. Међутим, то је често доводило до кривичноправних и грађанскоправних последица по МНК и њено руководство. Иако су одређене МНК успевале да неометано врше кривична дела годинама, ипак су завршиле на оптуженичкој клупи и све је више таквих случајева. То свакако није једини, а поготово не пожељан начин, да једна МНК остане конкурентна на нестабилном тржишту у иностранству. Због тога, неопходно је заправо поучити пословни свет и примењивати правне институте који ће бити законита мера превенције деловања паравојних формација.

3.2. Легалне мере предострожности

Да би се превазишао овај проблем битно је да МНК не покушавају да раде посао државе и спроводе сопствену власт, чак и у високоризичним пословним атмосферама. Због тога постоје правни инструменти који могу да им помогну да пословање у таквим областима буде у складу са националним и међународним правом, а и даље исплативо. Први од њих је заправо обавеза државе да штите све странце. То се, наравно примењује како на физичка лица, тако и на инвеститоре тј. правна лица и њихову имовину у држави. Поред тога, постоје одређене уговорне клаузуле које помажу МНК у превазилажењу ових проблема са државама у којима инвестирају и својим пословним партнерима. Коначно, разни производи осигурања од политичког ризика пребацују овај ризик за знатно мању своту.

3.2.1. Full Protection and Security Standard

Обавеза заштите инвеститора проистиче из FPS стандарда (*Full Protection and Security Standard*), који је често део билатералних инвестиционих уговора, али је и део међународног обичајног права. Сматра се да држава има обавезу да у складу са околностима и својим могућностима, заштити стране инвестиције на својој територији у мери у којој је то разумно да се од ње очекује. Обавеза се своди на то да првенствено спречи уништавање

41 ICC Case No. 21398, *Hidroelectrica Santa Rita S.A. v. AIC S.A. and Novacom S.A.*, Miami, 2015, 314–316.

имовине инвеститора, а уколико не успе, да казни оног ко је то учинио и обештети инвеститора.⁴²

Крајње препоручљиво је да МНК укључе ову врсту клаузула у својим уговорима, мада и без ње постоји обиље судске праксе у којима је утврђена грађанскоправна одговорност државе према МНК због кршења билатералних инвестиционих уговора и међународног обичајног права.⁴³ Међутим, у неразвијеним државама где држава заиста нема власт, а одређени део територије је под *de facto* власти недржавних ентитета, FPS стандард може да буде тешко применљив. Због тога, МНК мора да примени одређену дозу опреза приликом пословања у таквим областима.⁴⁴ Свакако, одређени степен правне сигурности да ће се овај стандард применити постоји. То је свакако много сигурнији и легалнији метод који би МНК могле да користе на више начина. Тиме се регресирају од државе у случају напада, а алтернативно могу да траже заштиту од војске и полиције. Ипак, због проблема које одређене државе имају ниједна МНК не би смела искључиво на њега да се ослони.

3.2.2. Уговорне клаузуле

У правним системима нестабилних држава, вероватније је да ће поверилац, углавном друга МНК, пре да тражи наплату, него што ће оштећена МНК моћи да се наплати од државе. Због тога, како би се избегло незадовољство пословних партнера МНК треба да предузме законите мере предострожности, а то су уговорне клаузуле. Препоручује се да у својим уговорима имају клаузуле које се баве питањима више силе односно *hardship-a*. Једна од познатијих клаузула је модел клаузула коју је саставила и препоручиле Међународна привредна комора. Уз ту клаузулу, пружају се упутство и коментари, како би је МНК лакше примениле. Она обухвата све ризике са којима је могуће сусрести се приликом пословања у политички нестабилним државама.⁴⁵ Један од разлога зашто је међународно призната институција створила оквир за ове клаузуле је то што су оне честе, али неретко лоше

42 N. Junngam, „The Full Protection and Security Standard in International Investment Law: What and Who is Investment Fully Protected and Secured From?“, *American University Business Law Review*, 1/2018, 51–54.

43 ICSID Case No. ARB/12/11, *Ampal-American Israel Corp. and others v. Egypt*, Paris – Washington D.C., 2012, 283–291. N. Junngam, *op. cit.*, 52–54. Аутор указује на више десетина случајева који су се најчешће вршили пред ICSID арбитражом где је утврђена одговорност држава да примењују FPS стандард.

44 J. Baumann, „Chapter 14: International Investment Law in the Context of State Fragility: Full Protection and Security and Fair and Equitable Treatment“, *Investment in Conflict Zones: The Role of International Law in Armed Conflicts, Disputed Territories, and ‘Frozen’ Conflicts* (eds. T. Ackermann, S. Wuschka), Brill Nijhoff, Leiden – Boston, 2021, 468–471.

45 International Chamber of Commerce, ICC Force Majeure and Hardship Clauses, <https://iccwbo.org/news-publications/icc-rules-guidelines/icc-force-majeure-and-hardship-clauses/>, 14. април 2024.

написане.⁴⁶ Због тога, лоше написана клаузула може да доведе до још горег режима по странке од оних које је прописао законодавац. Мало мање лоша алтернатива је да странке створе једнако апстрактан правни стандард својом клаузулом, као што законски описи више силе неретко могу да буду.

3.2.3. MIGA и други облици осигурања од политичког ризика

Иако су претходни облици предострожности квалитетне мере, оне имају одређене мане. Првенствено, постоји велики број успешне примене FPS стандарда пред судовима и арбитражним већима, међутим, за вођење таквог спора је потреба стручна помоћ. Упитно је, да ли правна одељења МНК имају тимове за вођење таквих поступака, поготово јер они, ипак, нису свакодневна околност. С друге стране, уговорне клаузуле којима се решава проблем између пословних партнера су ствар сагласности воља, до које нужно не мора да дође.

Због тога, најбоље је упослити компаније и организације које се баве оваквом врстом спорова и ризика професионално, које осигуравају МНК од странаг макроекономски политичког ризика.⁴⁷ Поред тога, као и сва осигуравајућа друштва, након исплате осигуране суме се баве регресирањем од државе или штетника. Како се специјализују за ову врсту осигурања, оне најбоље могу да процене ризик у тој области, саветују МНК, а касније се изборе пред судом или арбитражним већем за накнаду штете.

Осигурање од политичког ризика се не користи само за ситуације попут напада паравојних формација, већ и друге ризике. Те услуге нуде приватна осигуравајућа друштва, државне агенције, регионалне мултилатералне институције⁴⁸ и MIGA (*Multilateral Investment Guarantee Agency*), као део Групаације Светске банке и специјализована агенција УН.⁴⁹ Сама MIGA нуди

46 D. McNair, Force Majeure Clauses, <https://www.pwc.com.au/legal/assets/investing-in-infrastructure/iif-30-force-majeure-clauses-feb16-3.pdf>, 14. април 2024.

47 A. Braun, M. Fischer, „Characterizing Political Risks”, *Handbook of Political Risk Insurance* (eds. A. Braun, M. Fischer), Institut für Versicherungswirtschaft, St. Gallen, 2018, 4–6. Макроекономски политички ризик је политички ризик који може да погоди све области привреде и није нужно повезан само за једну грану привреде.

48 A. Braun, M. Fischer, „Providers of Political Risk Insurance”, *Handbook of Political Risk Insurance* (eds. A. Braun, M. Fischer), Institut für Versicherungswirtschaft, St. Gallen, 2018, 53–54. Регионалне мултилатералне институције које се баве пружањем услуга осигурања од политичког ризика су: Asian Development Bank (ADB), African Trade Insurance Agency (ATI), Inter-American Development Bank (AIDB), Arab Investment and Export Credit Guarantee Corporation (Dhamaan), Islamic Corporation for the Insurance of Investment and Export Credit (ICIEC).

49 M. M. Baroudi, „Innovation in Political Risk Insurance: Experience from the Multilateral Investment Guarantee Agency”, *Global Policy*, 3/2017, 407. Неки од тих ризика су ризик од експропријације, неоконвертабилности локалне валуте и кршења билатералних инвестиционих споразума од стране државе домаћина.

и услуге реосигурања приватним осигуравајућим друштвима у овој области осигурања.⁵⁰ Тржиште осигурања од политичког ризика је у константном порасту, будући да се у периоду између 2009. године и 2015. године удвостручило.⁵¹ Тренутно се процењује на око 3,940,000,000\$.⁵² Мултилатералне организације као што је МІГА, заправо су основане као вид гаранције за приватне инвеститоре како би их подстакли да инвестирају у мање развијене државе где право својине и заштита инвеститора нису загарантоване. Тиме се промовише инвестирање у мање развијеним земљама.⁵³ Овај приступ решењу проблема је добар, јер повећава број страних инвестиција, а с друге стране, новац путем рекетирања не иде у руке паравојних формација што би их додатно ојачало. Уз добре програме гаранције се социјално-економско стање грађана временом побољшава, те паравојне формације губе људство, јер је мање људи који су подобни да се учлане у такве групе.⁵⁴

МІГА и друге државне агенције попут америчког ОРЕС (*Overseas Private Investment Corporation*) углавном осигуравају износе од 90% до 95%, докле год то не прелази одређену фиксну суму која се мери у стотинама милиона долара.⁵⁵ Међутим, МІГА не закључује ниједан уговор о гаранцији пре него што Влада земље корисника инвестиције не да одобрење. Разлог је крајње практичан, уколико МІГА исплати осигурану суму, МІГА ће имати потраживање према Влади земље корисника инвестиције, те Влада као заинтересована страна жели да има увид у процес преговарања.⁵⁶ Оно што је проблематично је што пословође нису добро упознате са овим производом осигурања, будући да по истраживању МІГА, свега 13% пословођа је заправо размишљало о овом производу осигурања.⁵⁷ МІГА, иначе, изузетно обраћа пажњу на то да

50 A. Braun, M. Fischer, *Providers*, 52–53.

51 V. Iftinchi, G. Hurduzeu, „The place of Political Risk Insurance in the political risk management strategy of multinational corporations”, *The Romanian Economic Journal*, 2/2016, 206.

52 I. Rafferty, Credit and political risk insurance market sees rise in capacity – WTW, <https://www.insurancetimes.co.uk/news/credit-and-political-risk-insurance-market-sees-rise-in-capacity-wtw/1444020.article>, 15. април 2024.

53 Convention Establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency – МІГА, Seoul, 11.10.1985 – Article II – Objective and Purposes.

54 D. C. Alexander, „Dancing with wolves: avoiding transnational corporation interactions with terrorist groups”, *Global Business and the Terrorist Threat* (eds. H. W. Richardson, P. Gordon, J. E. Moore II), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton, 2009, 145–146.

55 И. Миленковић, „Групација светске банке“, *Економски њолеги*, 3/2009, 128. М. Reisman, J. R. Crawford, R. D. Bishop, *Foreign Investment Disputes: Cases, Material and Commentary*, Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2022, 430.

56 Д. Јововић, *Међународне финансијске институције – Положај и интереси СР Југославије*, Међународна политика – НИУ Службени лист СРЈ – Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1997, 96.

57 H. Mayer, *Political risk insurance and its effectiveness in supporting private sector investment in fragile states*, Commission on State Fragility, Growth and Development, London – Oxford, 2018, 8.

ли се поштују људска права и право заштите животне средине приликом спровођења пројекта. На тај начин, осигурава само оне МНК које не би на незаконите начине пробале да буду конкурентне на тржишту.⁵⁸

4. ЗАКЉУЧАК

Један од циљева међународне заједнице треба да буде подстицање инвестиција у мање развијеним државама зарад процвата привреде тих држава. Ипак, тај циљ није циљ сам по себи, већ једно од средстава за побољшање живота становника тих области у свим сферама живота. Због тога, неопходно је пажљиво регулисати деловање МНК и не допустити остваривање конкурентности на тржишту по сваку цену. Правним инструментима као што су FPS стандард, номотехнички квалитетни уговори и билатерални инвестициони споразуми, али и осигурање од политичких ризика се може створити пословна атмосфера коју одликује правна сигурност, чак и у нестабилним друштвима. Тиме ће се МНК подстицати да не сарађују са једним од симптома и узрочника неразвијености тих држава, а то су паравојне формације. Треба спречавати њихову сарадњу, не само због кривичноправне и грађанскоправне одговорности која их очекује, већ јер на тај начин МНК, само погрошавају проблем и постају додатан извор преко кога се такве групе хране и опстају.

Иако нису сви правни инструменти савршени, свакако пружају одговарајући ниво заштите МНК. Аутору се чини да проблем лежи у томе што су то релативно нови институти који тек треба да засијају у свету права. Такође, сасвим је могуће да одређене МНК сматрају да им је исплативије да инструментализују паравојне формације, уместо да се упуштају у уговарање клаузула и набављање осигурања за шта им је поред новца, такође потребно стручно знање. Стога, треба стваити пре свега фокус, не само на унапређење квалитета тих правних инструмената, већ на информисање пословне јавности изван правничких кругова о легалним алтернативама за њихове проблеме. Самим тим би се у великој мери решио проблем тероризма и злочина које чине паравојне формације. Тек онда, МНК ће имати прилику да се покажу као странци који у одређеној мери побољшавају живот локалног становништва пружањем запослења и изградњом инфраструктуре што ултимативно може позитивно да се одрази на њихово пословање и миран опстанак на тржишту те државе.

ЛИТЕРАТУРА

Alexander D. C., „Dancing with wolves: avoiding transnational corporation interactions with terrorist groups”, *Global Business and the Terrorist Threat* (eds. H. W. Richardson, P. Gordon, J. E. Moore II), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton, 2009.

- Baroudi M. M., „Innovation in Political Risk Insurance: Experience from the Multilateral Investment Guarantee Agency”, *Global Policy*, 3/2017
- Baumann J., “Chapter 14: International Investment Law in the Context of State Fragility: Full Protection and Security and Fair and Equitable Treatment”, *Investment in Conflict Zones: The Role of International Law in Armed Conflicts, Disputed Territories, and ‘Frozen’ Conflicts* (eds. T. Ackermann, S. Wuschka), Brill Nijhoff, Leiden – Boston, 2021.
- Braun A., Fischer M., „Providers of Political Risk Insurance”, *Handbook of Political Risk Insurance* (eds. A. Braun, M. Fischer), Institut für Versicherungswirtschaft, St. Gallen, 2018.
- Braun A., Fischer M., „Characterizing Political Risks”, *Handbook of Political Risk Insurance* (eds. A. Braun, M. Fischer), Institut für Versicherungswirtschaft, St. Gallen, 2018.
- Brunner C., *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles: Exemption for Non-Performance in International Arbitration*, Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2008.
- Gaskins K. C., „Chiquita goes bananas: Counter-Terrorism Legislation Threatens U.S. Multinationals”, *North Carolina Journal of International Law*, 1/2008.
- Eriksen E., „Terrorism and Force Majeure in International Contracts”, *Bond Law Review*, 2/2004.
- Zabyelina Y., „The “Capone Discovery”: Extortion as a Method of Terrorism Financing”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 5–6/2022.
- Zrilić J., „Armed Conflict as Force Majeure in International Investment Law”, *Mancheste Journal of International Economic Law*, 1/2019.
- Ignjatović Đ., *Kriminologija*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, 2023.
- Iftinchi V., Hurduzeu G., „The place of Political Risk Insurance in the political risk management strategy of multinational corporations”, *The Romanian Economic Journal*, 2/2016.
- Јововић Д., *Међународне финансијске институције – Положај и интереси СР Југославије*, Међународна политика – НИУ Службени лист СРЈ – Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1997.
- Junngam N., „The Full Protection and Security Standard in International Investment Law: What and Who is Investment Fully Protected and Secured From?”, *American University Business Law Review*, 1/2018.
- Koseli M. et al., “Use of kidnapping and extortion as a tool for financing terrorism: the case of the PKK”, *Behavioral sciences of terrorism and political aggression*, 3/2021.
- Крећа М., *Међународно јавно право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022.
- Mayer H., *Political risk insurance and its effectiveness in supporting private sector investment in fragile states*, Commission on State Fragility, Growth and Development, London – Oxford, 2018.
- Миленковић И., „Групација светске банке“, *Економски колегии*, 3/2009.
- Munoz E., *CISG-AC Opinion No. 20: Hardship under the CISG*, Universidad Panamericana, Guadalajara, 2020.

- Reisman M., Crawford J. R., Bishop R. D., *Foreign Investment Disputes: Cases, Material and Commentary*, Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2022.
- United Nations Global Impact, *Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected Areas and High-Risk Areas: A resource for companies and investors*, United Nations, New York, 2010.
- UNODC, *Counter-Terrorism in the International Law Context*, United Nations, Vienna, 2021.
- UNCITRAL Secretariat, „Commentary on the Draft Convention on Contracts for the International Sale of Goods” (UN Doc. A/CONF.97/5), *United Nations Conference on Contracts for the International Sales of Goods, 10 March – 11 April 1980*, Official Records: Documents of the Conference and Summary Records of the Plenary Meetings and of the Meeting of the Main Committees, New York, 1991.
- FATF Report, *Emerging Terrorist Financing Risks*, FATF – OECD, Paris, 2015.
- Шкулић М., *Криминалистика*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022.
- Шкулић М., *Међународно кривично право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2022.

ПРАВНИ ИЗВОРИ

- Закон о потврђивању међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма (*United Nations International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism – 1999*), *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.
- Закон о ратификацији Конвенције Уједињених Нација о уговорима о међународној продаји робе из 1980. године (*United Nations Conventions on Contracts for the International Sale of Goods – CISG*), *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 10-1/84.
- ICSID Case No. ARB/12/11, *Ampal-American Israel Corp. and others v. Egypt*, Paris – Washington D.C., 2012.
- ICSID Case No. ARB/12/1, *Tethyan Copper Company Pty Limited v. Islamic Republic of Pakistan*, 12.7.2019.
- ICC Case No. 18215, *East Mediterranean Gas S.A.E. v. Egyptian General Petroleum Company and others*, Geneva, 2011.
- ICC Case No. 20273, *The Republic of Iraq v. The Republic of Turkey*, 13.2.2023
- ICC Case No. 21398, *Hidroelectrica Santa Rita S.A. v. AIC S.A. and Novacom S.A.*, Miami, 2015.
- Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005, – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019
- Римски Статут Међународног кривичног суда из 1998. године – Римски Статут (*Roman Statute of the International Criminal Court*)

- Supreme Court of State of New York deciding in the matter of arbitration between Passport Special Opportunities Master Fund, L. P. v. Ary Communications Ltd. and others*, 20.2.2012.
- Supreme Court of Pakistan deciding in the matter of arbitration between Orient Power Company (Private) Ltd v. Sui Northern Gas Limited*, Civil Appeal No. 1547, 17.8.2021.
- United States District Court for the District of Columbia deciding in the matter of M. Schmitz and others v. Ericsson inc. and others*, Case No. 1:22-cv-02317 (CKK), 20.12.2022.
- United States Court of Appeals for the second circuit deciding in the matter of jurisdiction between Ken Wiwa and others v. Royal Dutch Petroleum Company and Shell Transport and Trading Company plc*, 226 F.3d 88, 2000.
- United States Court of the Southern District of New York deciding in the matter between Ken Wiwa and others v. Royal Dutch Petroleum Co and others* (96. Civ. 8386) and *Ken Wiwa and others v. Brian Anderson* (01 Civ. 1909), 2009.
- Complaint and demand for jury trial before the United States District Court of for the district of New Jersey deciding in the matter of Plaintiffs v. Chiquita Brands International Inc. – Chiquita case*, Case No. 20-3244, 25.3.2020.
- Convention Establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency – CMIGA, Seoul, 11.10.1985

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- AFP News, Drummond Bosses To Stand Trial In Colombia, <https://www.barrons.com/articles/drummond-bosses-to-stand-trial-in-colombia-ecfef3e8>
- Business and Human Rights Resource Centre, Shell Lawsuit (re executions in Nigeria, Wiwa v. Shell, filed in USA), <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/shell-lawsuit-re-executions-in-nigeria-wiwa-v-shell-filed-in-usa/>
- EarthRights International, Drummond cases, <https://earthrights.org/publication/amicus-briefs-in-the-drummond-cases/>
- EarthRights International, Doe v. Chiquita Brands International – Banana Giant Chiquita Paid Terrorist Group for Security, <https://earthrights.org/case/doe-v-chiquita-brands-international/>
- International Chamber of Commerce, ICC Force Majeure and Hardship Clauses, <https://iccwbo.org/news-publications/icc-rules-guidelines/icc-force-majeure-and-hardship-clauses/>
- McNair D., Force Majeure Clauses, <https://www.pwc.com.au/legal/assets/investing-in-infrastructure/iif-30-force-majeure-clauses-feb16-3.pdf>
- Perlez J., Indonesia's Guerilla War Puts Exxon Under Siege, <https://www.nytimes.com/2002/07/14/world/indonesia-s-guerrilla-war-puts-exxon-under-siege.html>
- Rafferty I., Credit and political risk insurance market sees rise in capacity – WTW, <https://www.insurancetimes.co.uk/news/credit-and-political-risk-insurance-market-sees-rise-in-capacity-wtw/1444020.article>

- The Guardian, Indonesian military admits to being paid by US mining firm, <https://www.theguardian.com/world/2005/dec/30/indonesia.johnaglionby>, 13. април 2024.
- U.S. Department of Justice, Ericsson to Plead Guilty and Pay Over \$206M Following Breach of 2019 FCPA Deferred Prosecution Agreement, <https://www.justice.gov/opa/pr/ericsson-plead-guilty-and-pay-over-206m-following-breach-2019-fcpa-deferred-prosecution>
- U.S. Department of Justice, Lafarge Pleads Guilty to Conspiring to Provide Material Support to Foreign Terrorist Organizations, <https://www.justice.gov/opa/pr/lafarge-pleads-guilty-conspiring-provide-material-support-foreign-terrorist-organizations>
- U.S. Department of Justice, Chiquita Brands International Pleads Guilty to Making Payments to a Designated Terrorist Organization And Agrees to Pay a \$25 Million Fine, https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2007/March/07_nsd_161.html

Igor Muidža*

PROBLEMS BETWEEN MULTINATIONAL CORPORATIONS AND PARAMILITARIES

Summary

Multinational corporations conduct their business in very different parts of the world, even in the high-risk areas which are characterized by armed conflicts and attacks from paramilitaries. Author perceives in what ways these formations affect the business of multinational corporations. Then, various illegal methods of multinational corporations for dealing with those paramilitaries and their demands are considered, as well as their adequate, legal and legitimate alternatives. By implementing those legitimate alternatives, the level of human rights protection is increased and the number of crimes regulated by international criminal law is decreased. Finally, author concludes why multinational corporations still gravitate toward risky and illegal methods and what the international community must undertake to dissuade them from such an approach to conducting business, and offer them an adequate solution for the problems paramilitaries can create.

Keywords: International business. – Vis majeure. – Terrorism. – Paramilitary. – Multinational corporations.

* Student of fourth year of bachelor studies at the Faculty of law University of Belgrade, igor.muidza@gmail.com.